

АРХІВИ

НАЙВИДАТНІШИЙ САТИРИК ЗАКАРПАТТЯ

До 105-річчя від дня народження Марка Бараболі (Івана Рознійчука)

Ім'я закарпатоукраїнського сатирика Марка Бараболі (1910 – 1945) належить до тих, хто сьогодні має посісти належне місце в нашій культурі. Трагічно склалася доля талановитого закарпатського письменника Івана Рознійчука, який у роки чехословацького режиму на Закарпатті виступав під псевдонімом Марко Бараболя. Крім псевдоніма Марко Бараболя, свої твори підписував Е.Шуна, М.Товчок, М.Крумплія, Сучок, Мнюх, Чміль. Його творчий доробок невеликий. Зрештою не все написане сатириком дійшло до нашого часу. Загубився неопублікований сатиричний роман.

Народився Іван Федорович Рознійчук 19 квітня 1910 року в селі Ділове, що на Рахівщині. Закінчив у Ясіні горожанку, потім Мукачівську торговельну академію. Був продавцем у книгарні «Унію», вчителював, спершу в Шандрові, згодом у селах Рахівщини та Іршавщини. За те, що прагнув прищепити учням любов до рідного слова, національної культури, часто мав неприємності на роботі, його переслідували шкільні інспектори, жандарми робили обшуки, тому змушений був змінювати місце роботи. У 1939 році угорські окупанти по-звірячому замордували батька Марка Бараболі, Федора Рознійчука.

У 1943 році Іван Рознійчук був мобілізований в угорську армію. З війни не повернувся. Протягом кількох десятиліть ніхто не знав, що трапилося з поетом. Одні говорили, що помер у концтаборі в румунському місті Факшат, інші розповсюджували інформацію, що живе під чужим прізвищем в Югославії. Насправді він утік з угорського полку, перейшов лінію фронту до радянської армії, але й там був відправлений у концтабір. Не виключено, що в таборі працював перекладачем. Тому похований у братській могилі разом з іншими червоноармійцями у колишній станиці Пашківській, зараз передмістя Краснодар. В обліковій картці, яка зберігається в Міністерстві оборони Росії, вказане його військове звання – рядовий. Зрозуміло, що полоненого ворожої армії не поховали б разом із загиблими червоноармійцями. В обліковій картці є дата смерті 25 листопада 1945 року.

Прізвище Івана Федоровича Рознійчука значиться на одній із 12 мармурових плит, на кожній викарбувано 42 імені.

Перші твори Марка Бараболі побачили світ ще наприкінці 20-х років ХХ століття. Їх публіку-

вали журнали «Пчілка», «Літературна неділя», «Руська молодеж», газети «Українське слово» і «Свобода». У 1920 році чеський літератор Антонін Гартл представив у перекладі два твори Марка Бараболі у празькому журналі «Сір» «Тяжко стати письменником» та «Уступає з праці поля Марко Бараболя». Рекомендуючи їх чеським читачам, Антонін Гартл писав: «У відродженні патріотичної підкарпатської поезії, переважно ідеалістичній, патетичній та елегійній, зустрічаємо, таким чином, зовсім нове явище: у якому через край б'ють гротескні ідеї й дотеп, неввічливого насмішника, який би чув подиву гідну активність молодих віршмазів на Підкарпатській Русі, нещадно критикує їхню самовпевненість і їхню поетичну тематику. Свої сатири у віршах і в прозі... Бараболя доповнює дотепними листами редакції; його мова надзвичайно гнучко й слухняно служить гавлічківському духу цієї сатири».

Протягом 1935 – 1942 рр. Марко Бараболя працював над сатиричним романом «Гаврило Мотовило, його життя і клопотачі». Обшуки і переслідування змусили сатирика заховати твір, він закопав написане, а в землі воно перетліло.

У 1941 році Степан Росоха у Празі без відома автора видрукував у видавництві «Пробоем» збірку Марка Бараболі «З-під їдкою пера». У 1965 році в Пряшеві з'явилася антологія закарпатоукраїнської поезії «Поети Закарпаття», в якій надруковано шість творів Марка Бараболі.

До 60-річчя Марка Бараболі літературознавець-україніст із Словаччини Михайло Молнар упорядкував і видав у Пряшеві збірку «Тутешняцька губернія» Сім сатиричних творів увійшло до антології «На Верховині» (1984), підготовленої Олексою Мишаничем. У 1991 році у видавництві «Карпати» вийшло найповніше видання творів Марка Бараболі, упорядник і автор передмови – Василь Поп. У цьому ж році видало збірку сатирика обласне Товариство книголюбів. Упорядник і автор післямови – Юрій Балага. Обидва видання мають назву «Проект автономії».

Володимир Бирчак називав Марка Бараболю видатним і «тонким гумористом», не знаним поза межами Підкарпатської Русі. Він вважав, що «в'їдливі сатири» закарпатського письменника «можуть цілком певно витримати порівняння з сатирами Володимира Самійленка, а гумористичні оповідання дорівнюють, якщо не перевищують,

такі популярні «Усмішки» Остапа Вишні... хоч кількісно продукція Бараболі порівнює дуже невелика» (Літературні стремління Підкарпатської Руси. Друге доповнене видання. – Ужгород: Школярська допомога, 1937. – с. 173).

Проблематика творів Марка Бараболі викликана тодішньою соціально-політичною атмосферою на Закарпатті, зокрема колоніальним становищем, соціальним і національним пригнобленням місцевого населення. Матеріал для творчості письменникові давало саме життя.

У фейлетоні «Проект автономії» Марко Бараболя дошкульно глузує над лицемірними обіцянками керівників буржуазних партій Чехословаччини дати закарпатцям автономію. Тутешняцькою губернією турбується навіть радіостанція з Марсу, оскільки марсіанської мови ніхто не розуміє, проблема застається невирішеною. Лише згодом славні філологи при допомозі «русинської граматики» розшифрували таємничі звуки і прийшли до висновку, що «русинська мова дуже подібна до марсіанської».

Марко Бараболя дошкульно глузує над тривалою боротьбою за автономію, у якій народ «нічого не жалує», «усе жертвує», тому залишається в бідності. Жертвами боротьби за автономію стали Виллович, Худкович, Тимрак, Басов, Себкід, Руктяк. Для створення комічного ефекту сатирик перекидає прізвища відомих у краї культурно-освітніх діячів, зокрема Павловича, Духновича, Митрака, Сабова, Бескида, Куртяка. Оповідач від імені «Партії вдоволених автохтонів» пропонує проект автономії, який є вдалою пародією на фарисейські обіцянки творців фантастичних ідей автономізації краю, на політику автохтонів, які силкувалися довести, що Закарпатці – окремий народ за своєю мовою та історією.

У проекті автономії Підкарпатську Русь рекомендується назвати «Тутешняцькою губернією». Марко Бараболя іронізує над державними символами «Тутешняцької губернії». Її герб – слимак, гімн – «Когда Русин над Бескидом так тяженько не вздыхал». З гіркою іронією письменник перераховує права закарпатців: а) курити і плювати на землю; б) думати про страшний суд і пекельні муки; в) брати участь у публічному житті на весіллях, хрестинах і похоронах, і обов'язки: а) слухати начальство; б) запам'ятати собі гасло: «Скачи, враже, як пан каже». А губернатор за проектом автономії має права: а) брати кожному місячну платню; б) уживати свої губернаторські палати вдень і вночі; в) ходити по корзі».

Чехословацька влада заохочувала мовну гризню, щоб легше денационалізувати місцеве населення. Марко Бараболя створив вдалу сатиру на мовну проблему. У творі «Продукція язиков» він надає слово усім членам комісії міністерства шкіл, яка має вирішити «язиковий» спір на Підкарпатській Русі. Учасники комісії, яка засідає у Празі, председатель, автономіст, один фахівець,

другий фахівець, один спеціаліст, один общемислячий, два послы, один філолог, один автохтон, один настоящий, один консерватист, один поштовець, один учитель, один референт.

Послы так сформувавши мету мовної реформи:

Дайте книг такі в деревню,
Чтоб народ наш не узнал –
Кожу днесь тко дрет із него,
А тко раньше сію драл.

Влучно висміяв Марко Бараболя і «автохтонів», які не знають, хто вони, якої національності

Русин наш – кедь так юж треба –
Ни вкраїнець, ни москаль,
Он узнал собі із неба.

Отримали від сатирика автономісти, чехізатори, мадярони, москофіли. Марко Бараболя вдало індивідуалізує їх мову, розкриває наміри, переконуючи читача в тому, що вони байдужі до проблем місцевого населення Закарпаття. Про це свідчить кінцівка твору. Підсумовуючи дискусію, головуєчий чех заявляє, що справу не можна вирішити сьогодні і пропонує розглянути її через десять років. Послугуючись діалектною лексикою, чеськими, угорськими, російськими словами, стилістично-граматичними неточностями, Марко Бараболя створює цікавий макаронічний жаргон, з допомогою якого розкриває справжнє обличчя «борців» за мову закарпатців.

І. Рознійчук із братами (крайній справа)

Проблеми мови місцевого населення розглядають і учасники «Першого засідання обще-загально-спolečно-алталаношного культурного товариства в Ужгороді з дня 3-го децембра» з фейлетону «Новости». У засіданні беруть участь мадяри, чехи, мадя-

рони, общерусси, русаки і один чехун. Вони одногolosно приймають рішення, що для Підкарпатської Русі «має бути офіційним язиком словянский діалект ужгородський и обов'язується кожний член товариства: гуторіц по-унгварскі».

Політичні, соціальні і мовні проблеми порушує письменник у гуморесці «Гальо! Гальо! Радіо Кошице», де викриває Кошицьку радіостанцію, причетну до «мовної» війни на Закарпатті. Ця могутня радіостанція, за словами Марка Бараболя, перебиває всі останні – (Пешт, Варшаву, Москву, Бреслав та ін.).

Марко Бараболя – майстер створення комічних ситуацій і характерів. Він пропонує скласти річну програму радіопередач для населення Підкарпаття. Кожна запропонована автором тема сповнена гіркою іронією: «Нужна ли нам автономія», «Кво вадіс, русине?», «Як йсем се достал на подкарпатску Рус», «Пойдут-ли жиidy в Палестину?», «Как адін турист испортил русскую девушку», «Как распространить языковой хаос на Подк. Руси?», «Подкарпатскіи русины, проч вас так Іштен побил?», «Какъ обработать деньгі?»

Сатиричний ефект створює язичіє і пародіювання прізвиськ тодішніх політиків: бабушка Джимордская (Катерина Брешковська, пропагувала ідеї чехофільства і американофільства), Квасиленьков (редактор журналу «Народна школа» і газети «Карпаторусское слово»), духновичевець Михайло Іванович Василенко).

Про міжнаціональні відносини на Закарпатті, які будувалися насамперед на приниженні корінного українського населення, йдеться в гуморесці «Актуальна пародія». З іронією говорить Марко Бараболя про свободу русинів, викриваючи антинародну суть влади. Так могла писати про соціально-політичну атмосферу на Закарпатті людина, яка володіла внутрішньою свободою. За зовнішньою простотою, легкістю стилу письменника відчувається робота розуму і серця. Ліричний тонус сатири Марка Бараболя в обуренні і гніві.

Свою іронію Марко Бараболя спрямовує проти українських лжепатріотів, що мають «на серці» кермування українського національного життя під зеленими Карпатами»: правників, професорів, директорів, урядників, аспірантів, учителів, редакторів, секретарів різних партій, купців, фотографів. Усі вони байдужі до українського життя. «Як так подивитися у тому клубі в «Просвіті», мимоволі замуркнеш собі під носом: гей, гей, якби то все імілося до праці, як би то так в неділеньку Божу по файнім «вароськім» обіді сів один, другий, десятый, двадцятый на авто чи роверчик, та й поманджав на провінцію трохи заговорити з меншим братом, якби так в Ужгороді імитися до систематичного поділу праці, гей, де ми були би за рік, за два».

Ті інертні патріоти, демагоги, нероби, фарицей лише на словах люблять український народ, теревенять про незалежну українську організацію, готові щохвилини натягати вишиванку в «Просвіті», забавляти українських жіночок, а до «ак-

тивної політики не пхаються». Так сатирик подає зразок невідповідності пафосу політиків і їх справ.

Гумореску «Ніби фейлетон», адресовану усім тим, що хочуть стати вождями, Марко Бараболя завершує зверненням одного несміливого учасника дискусії, під час якої склалися якісь комісії, секції, вибиралися проводи, затверджувалися програми «Нам світла – науки, освіту дайте! Волю нашу, рідну мову й нашу віру християнську бороніть – охороняйте. То самі – без ваших програм, всі будемо знати – кого привітно, кого по заслузі у нашій рідній хаті маємо вітати».

Сатира Марка Бараболя має виразні національні ознаки. Вони у мові, ситуаціях, проблемах творів, їхньому патріотичному пафосі. У творах письменника домінує просвітницький чіткий погляд на смішне, все оцінюється з позицій здорового глузду.

Марко Бараболя був одним з перших критиків, які пародіювали бездарні твори молодих авторів. Так, журнал «Пчілка» №1 за 1929 рік інформував, що редакція прийматиме до друку твори лише високого рівня. Глибоке розуміння суті літератури, її покликання Марко Бараболя виявляє в творах «Тяжко стати письменником», «Увага! Я поет!», «Поворот блудного сина», «Ой стелися ти, барвінку, на його могилі», «Уступає з праці поля Марко Бараболя», «Останній твір», «Відповідь панові Довбні». Сатирик іронізує над бездарним віршуванням своїх земляків, які не знають про що і як писати.

У фейлетоні «Останній твір» Марко Бараболя виступає проти літературних штампів. Для незвичайних людей, які є поетами, «місяць має бути «блідодиций», ліс «шепучий» або дрімучий, гай обов'язково зелений, доля «нешчаслива», осінь «холодна», а зима ще холодніша. В поезії важливу роль відіграють птахи, зокрема ластівка, соловей, іноді крук, рідко курка, гуска, індик, серед дерев – калина, береза, тополя, дуб, рідше граб, черешня, сливка, яблуна, вільха. Не підходить поезії корова, свиня, диня, капуста.

Для створення комічного ефекту Марко Бараболя використовує монорим, у його вірші всі рядки охоплені дієслівною римою:

Ось торік, щоб славу мати,
Та зачав я віршувати.
Я не міг спокійно спати:
Тре було комбінувати,
День і ніч стихи складати,
Різні теми підбирати,
Всюди ритміки шукати,
Все чистенько написати
Й друкувати засилати.

Сатиричне обдарування Марка Бараболя виявилось і в творах з анекдотичними сюжетами, таких, як «Війна з мухами» і «Свиня африканська». У першому сатирик розповідає про дружну родину діда й баби, які «вадилися дуже слабо», доти, поки в хаті не завелися «препогані мухи». Вони б'ють тих мух веретеном, довбнею. Трощать вікна, стіни, горшки, миски. В процесі війни з мухами гине баба «чейби муха» і дід. За сюже-

том, розповідною манерою, образом оповідача гумореска «Війна з мухами» нагадує сатиричні оповідання та казки.

Проблеми, порушені Марком Бараболею у фейлетонах, гуморесках, віршах-посланнях, залишаються актуальними, бо ще не перевелися у нас манкурти, тутешняки-автономісти, лжепатріоти,

графомани, тобто ті, проти яких спрямована сатира талановитого письменника.

Творам Марка Бараболі належить визначальне місце у закарпатській сатирі. Вважаю, що варто було заснувати обласну літературну премію імені Марка Бараболі. Це активізувало б роботу наших сучасних сатириків.

Надія Ференц,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
літератури ДВНЗ «УжНУ»

Стаття надійшла до редакції 30.06.2015 р.